

Izvorni naučni rad

UDK 82-93-3

Dragica DRAGUN (Osijek)

Filozofski fakultet Sveučilište J. J. Strossmayera Osijek

ddragun@ffos.hr

Ivana KURILJ (Osijek)

OŠ Kneževi Vinogradi

ivana.kurilj@gmail.com

UPOZNATOST S PROZOM O TEŠKOĆAMA U RAZVOJU U DJEČJOJ KNJIŽEVNOSTI

U radu se razmatraju teškoće u razvoju kao tematika u dječjoj književnosti. Donose se osnovni pojmovi i zakonski akti vezani uz teškoće u razvoju. Promatraju se romani *Bijeli klan*, *Nemreš bit pametan*, *Hrvač*, *Čudo* i dnevnik *Zaboravljeni sin ili Anđeo iz Omorine*, tj. nekoliko teškoća – akromatopsija (monokromazija), disleksija, cerebralna paraliza, mandibulofacijalna disostoza (prirođena malformacija kostiju lubanje i lica) te intelektualne teškoće. Cilj je istraživačkoga dijela rada, na temelju rezultata ankete, ispitati jesu li ispitanici (djeca) od ranije upoznati s romanima i dnevnikom koji govore o naslovnoj temi (teškoćama u razvoju), stupanj poistovjećivanja s likom, podudaraju li se predodžbe o teškoćama u razvoju s njihovim pretpostavkama o zdravstvenom problemu prije čitanja teksta te korisnosti informacija o teškoćama u razvoju dobivenih iz predložaka. Istraživanje potvrđuje opravdanost pretpostavke o djeci koja još uvijek nisu upoznata s takvom vrstom *Drugosti* te korisnost informacija o teškoćama koje su dobili iz književnoga teksta.

Ključne riječi: *dječja književnost, istraživanje, roman, teškoće u razvoju, zakonski akti*

1. Invaliditet / posebne potrebe / teškoće u razvoju

Invaliditet, posebne potrebe ili *teškoće u razvoju* **termini** su koji se svakodnevno koriste u formalnoj i neformalnoj komunikaciji, brojnim dokumentima i zakonskim odredbama te znanstvenoj i stručnoj literaturi. Iako naizgled isti ili slični, među njima postoje određene značenjske razlike.

U Zakonu o Hrvatskom registru o osobama s invaliditetom (NN, 64/01) određuje se invaliditet kao „trajno ograničenje, smanjenje ili gubitak (koje proizlazi iz oštećenja zdravlja) sposobnosti izvršenja neke fizičke aktivnosti ili psihičke funkcije primjerene životnoj dobi osobe i odnosi se na sposobnosti, u obliku složenih aktivnosti i ponašanja, koje su općenito prihvaćene kao bitni sastojci svakodnevnog života“. Navodi se da je oštećenje zdravlja „nedostatak, gubitak ili nepravilnost anatomske građe, fiziološke ili psihičke funkcije“, a težina invaliditeta je „stupanj ograničenja učinka aktivnosti osobe s invaliditetom“ (NN, 64/01).

Uz navedene se termine nerijetko krivo koristi sintagma *djeca s posebnim potrebama* kao sinonim sintagmi *djeca s teškoćama u razvoju*. Sintagma *djeca s posebnim potrebama* nešto je šira od sintagme *djeca s teškoćama u razvoju* jer obuhvaća ne samo djecu s teškoćama nego i darovitu i talentiranu djecu (Zrilić, 2011).

Različiti hrvatski zakonski akti uglavnom propisuju iste **vrste teškoća u razvoju**, a razlikuju se samo u načinu podjele određenih teškoća i stupnjeva. Tako, primjerice, Zakon o Hrvatskom registru o osobama s invaliditetom (NN, 64/01) razlikuje jedanaest skupina teškoća u razvoju. To su oštećenja: vida, sluha, govorno-glasovne komunikacije, lokomotornoga sustava, središnjega živčanog sustava, perifernoga živčanog sustava, drugih organa i organskih sustava (dišni, cirkulacijski, probavni, endokrini, kože i potkožnoga tkiva i urogenitalni), mentalna retardacija, autizam, duševni poremećaji te više vrsta oštećenja.

Kada se govori o **djeci s teškoćama u razvoju u suvremenome društvu**, svakako je bitno istaknuti kako se procjenjuje da na svijetu, od ukupno dvije milijarde djece, živi otprilike dvjesto milijuna djece s teškoćama u razvoju. Drugim riječima, oko 10% ukupne populacije djece, od čega ih većina živi u zemljama u razvoju, rađa se s teškoćom ili je onespособljena tijekom djetinjstva (Lansdown, 2011). Opći sociodemografski podaci Republike Hrvatske, s početka 2017. godine, pokazuju da u Republici Hrvatskoj živi oko 12% osoba s invaliditetom te 8% djece s teškoćama u razvoju (Benjak, 2017).

Osobe s invaliditetom i djeca s teškoćama u razvoju tek su krajem 20. stoljeća prepoznati kao osjetljive skupine društva koje zahtijevaju veću pozornost. Sukladno sa socijalnim modelom, naporu znanstvene i stručne javnosti

idu prema promicanju prava djece s teškoćama u razvoju na svim razinama društva, a kao rezultat toga suvremeno društvo nastoji postati inkluzivno društvo u kojemu će djeca s teškoćama u razvoju biti ravnopravna djeci bez teškoća u razvoju i uključena u društvo.

2. Tematika teškoća u razvoju u književnosti

Kroz svoju je dugu povijest književnost tematizirala gotovo sve što čovjek može zamisliti, stoga su i osobe s invaliditetom, odnosno djeca s teškoćama u razvoju te njihov život, kao i inkluzija, pronašli svoje mjesto u književnosti općenito (Piskač i Jurdana, 2013). Činjenica je da se iz životnih priča i iskustava osoba s invaliditetom i djece s teškoćama u razvoju može najviše naučiti o potrebama i problemima koje imaju te o načinima na koje im se može pomoći u njihovu rješavanju, a kada se takve priče pretoče u književnost, njihova vrijednost postaje još veća (Piskač i Jurdana, 2013). Promicanje i zagovaranje inkluzije nezaobilazno je u takvim djelima, a Piskač i Jurdana primjećuju da se o inkluziji može govoriti kao o intenciji u književnome djelu da se drugost ili drugačijost likova koji se temelje na slici djece s teškoćama u razvoju rabi kao vrijedan estetski doprinos književnosti. „Književnost nadalje može utjecati na kulturu te impostirati stavove koji potom mogu postati općeprihvaćenim društvenim činjenicama“ (Piskač i Jurdana, 2013: 174). Dakle, razvojem književnosti koja utječe na razvoj kulture dolazi do razvoja svijesti o jednakoj vrijednosti svakoga pojedinca i tako se stvaraju temelji za inkluziju kao društveni pokret (Piskač i Jurdana, 2013).

U okviru književnosti za djecu i mlade navedene su tvrdnje o funkciji književnosti, u kontekstu tematike teškoća u razvoju, osobito vrijedne. Književnost se za djecu i mlade više nego ikoja stvara s obzirom na čitatelja, mladoga recipijenta (u dobi od treće do četrnaeste godine) (Hranjec, 2006; Crnković, 1980). Dakle, pisac za djecu i mlade piše za ciljanu publiku, pri čemu postoje određene razlike s obzirom na predškolsku, mlađu i stariju školsku dob: „On ne samo da mora poznavati dječju psihi, ne samo da se mora sroditi s malim čitateljem, on mora – postati dijete!“ (Hranjec, 2006: 15). Istraživanja iz područja psihologije već prije nekoliko desetljeća dokazala su kako se intelekt djeteta razvija u mnogo ranijoj dobi nego što se mislilo u prošlosti (Čačko, 2000). Također, vrijednosti kao organiziran skup općih uvjerenja, mišljenja i stavova o tome što je ispravno, dobro i poželjno nisu urođene, nego se usvajaju tijekom života i podložne su promjenama jer na njih utječe društvena okolina. One uvelike određuju ljudsko ponašanje jer su posrednici između društvenoga sustava i ponašanja svakoga pojedinca (Jukić, 2013). Tim spoznajama moraju biti prilagođeni i autori književnosti za djecu i mlade, od-

nosno prema tome moraju oblikovati svoje stvaralaštvo, izbor teme i funkciju djela. Vrlo je bitno kakvu će informacijsko-odgojnu i spoznajnu funkciju imati njihovo djelo, posebice zbog krize vrijednosti i morala suvremenoga društva. Životne vrijednosti i stanje suvremenoga društva reflektiraju se potom i u književnosti, ne zaobilazeći, jasno, i književnost za djecu i mlade (Hranjec, 2006). Neupitno je, stoga, da djeci i mladima trebaju okviri unutar kojih će se kretati i na osnovi kojih će stvarati i razvijati svoje vrijednosne kriterije i sustave, a književnost za djecu i mlade itekako je jedan od takvih okvira. Ona djeci i mladima postaje odgovorom na mnoga pitanja koja si postavljaju, ali i na ona kojih možda nisu svjesni, koje ne primjećuju. Kada progovara o osjetljivim temama, kao što su teškoće u razvoju, tada djeci i mladima, kao nositeljima budućnosti, eksplicitno i implicitno prenosi moralne odgojne vrijednosti i postaje orijentirom za intenzivnije razmišljanje o osjetljivim skupinama društva. Tematiziranjem teškoća u razvoju književnost za djecu i mlade pridonosi stvaranju toliko željenoga inkluzivnog društva jer djeca i mladi već u najranijoj dobi čitanjem uče o karakteristikama i potrebama djece s teškoćama u razvoju, njihovim obiteljima, snovima i željama. Ono što je najvažnije, uče o njihovim posebnostima, poštovanju ljudskoga dostojanstva i uvažavanju različitosti, što je temelj za razvijanje i usvajanje moralnih vrijednosti poput tolerancije, empatije, iskrenosti. Dakle, na taj način usvajaju i obrazovnu i vrijednosno-oblikujuću sastavnicu u odnosu prema osobama s invaliditetom i djeci s teškoćama u razvoju, a potonja je posebice važna jer je usmjerena na izgrađivanje i oblikovanje ljudskih odlika koje čovjeka čine dobrom osobom (Jukić, 2013). Često se ističe da književnost za djecu i mlade nije i ne treba biti sluškinja pedagogije u praktičnome smislu, ali tematizirajući teškoće u razvoju neupitan je njezin odgojno-obrazovni utjecaj, što je ne samo poželjno nego i dobrodošlo u suvremenome svijetu krize vrijednosti.

Kako je rečeno, osobe s invaliditetom i djeca s teškoćama u razvoju tek su krajem 20. stoljeća prepoznati kao osjetljive skupine društva koje zahtijevaju veću pozornost, stoga sve više pozornosti dobivaju i u književnosti. U književnosti za djecu i mlade, kao posljedica nedostatka istraživanja, nema usustavljenoga korpusa djela koja tematiziraju teškoće u razvoju. U hrvatskoj znanstvenoj i stručnoj literaturi govori se najviše o dnevniku *Zaboravljeni sin ili Anđeo iz Omorine* (1989) Mire Gavrana, koji progovara o intelektualnim teškoćama, te o *Bijelom klaunu* (1988) Damira Miloša koji se uglavnom interpretira u okviru svojega nedoslovnoga tematskog sloja, pri čemu oštećenje vida glavnoga lika ostaje u drugome planu. U svrhu rada, te u skladu s važećom podjelom vrsta teškoća u razvoju, odabrani su romani: Damir Miloš: *Bijeli klaun* (2006.), Sonja Zubović: *Nemreš bit pametan* (2015.), Melita Ruđek: *Hrvač* (2016.), R. J. Palacio: *Čudo* (2016.) te dnevnik Mire Gavrana

Zaboravljeni sin ili Anđeo iz Omorine (1989). Teškoće koje donose odabrani predlošci su: akromatopsija (monokromazija), disleksija, cerebralna paraliza, mandibulofacijalna disostoza (prirođena malformacija kostiju lubanje i lica) te intelektualne teškoće. S obzirom na to da je predmet ovoga rada/istraživanja upućivanje na predloške koji se bave teškoćama u razvoju, bavit ćemo se njihovim konstatiranjem i upućivanjem na problem (ne ulaženjem u pripovjedne perspektive i obilježja).

3. Proza o teškoćama

U romanu *Bijeli klaun* (2006) Damir Miloš svjesno poništava pretpostavljene okvire jednostavnosti i razumljivosti koji nastoje ograničiti dječji književni sustav, što je svakako povezano i s predodžbom o djetetu. Dubravka Zima smatra da je romaneskni diskurs slojevit i filozofičan, a jezik površinski jednostavan, no zapravo visoko simboličan, predodžba o djetetu ipak uključuje neke prepoznatljive elemente, poput dječje intuitivnosti, osjećajnosti, maštovitosti, mudrosti i bliskosti fanatici (Zima, 2011).

Protagonist je neimenovani dječak, ujedno i pripovjedač u prvome licu, koji odrasta u obitelji cirkuskih klaunova od kojih se razlikuje zbog svojega oštećenja vida. Naime, dječak boluje od kolornoga poremećaja koji se naziva akromatopsija ili monokromazija, odnosno sljepoća na boje, što znači da ne razlikuje boje i svijet oko sebe vidi u nijansama sivoga (Rogošić i sur., 2003): *Možete li zamisliti kolika je moja tuga kad vam kažem da ja ne razlikujem boje? Da... ja ne vidim boje! Ja znam da one postoje, da na svakom predmetu, na svakoj ptici, čovjeku ili ribi ima neka boja, ali ja ih ne vidim. Meni je sve sivo... sivo... to su moje boje* (Miloš, 2006: 8).

Za dječakovu teškoću ne zna nitko osim njegovih roditelja, koji mu iskreno priznaju da ne znaju može li postati klaunom poput njih ukoliko ne nauči razlikovati boje. Osim toga, problem nerazlikovanja boja dočaran je i opisom nastavnih sati likovnog odgoja, na kojima dječak ne može sudjelovati ravnopravno kao ostali učenici. Zbog učiteljičina neznanja nailazi na osude i nerazumijevanje, što naravno utječe i na njegovo samopouzdanje: *Kad je vidjela moje crteže, jako se iznenadila. Pokazivala ih je drugim učenicima i govorila: – Pogledajte što je on učinio?! Tigra je obojio kao da je zebra, a zebra ima svaku prugu druge boje? I kakav je to leopard? Meni se čini da on sliči leptiru?! (Miloš, 2006: 45–46).*

Dječakova misija, stoga, postaje pronalazak boja, odnosno načina kako da ih raspozna: *Otada, a imao sam šest ili sedam godina, počeo sam tražiti boje. Na predstave svoga cirkusa sve sam rjeđe išao jer bih se rastužio gledajući klaunove. Zato sam najčešće šetao oko šatora i danima, godinama,*

razmišljao kako se mogu naći boje (Miloš, 2006: 9). Upravo je traganje za bojama temeljno polazište romana, koje prerasta u priču o jednome drugačijem djetinjstvu, ljudima zarobljenima stegama navika i običaja, odrastanju i sazrijevanju, radosti i tuzi (Car-Mihec, 1998). Iz perspektive dječaka oštećena vida autor uspijeva na pomalo naivan, prostodušan i duhovit način ispričati vrlo ozbiljnu i duboku priču o odrastanju i potrazi za osobnošću, navodi Car-Mihec. U dječakovu potragu za bojama autor upliće, također neimenovanoga, slijepoga starca, koji je pronašao način kako razlikovati boje: *Zelena miriše na travu, bijela je hladna, ima je najviše kad padne snijeg, crvena je topla, razlijeva se iz vatre, toplija od žute jer žuta je boja dana, boja Sunca, prozirna je boja glatka kao led, ili staklo, smeđa se čuje iz daljine kada zvona zvone, vjetar donosi sivu, a često i kišu* (Miloš, 2006: 15).

Upravo slijepi starac potiče dječaka na samoanalizu i postupno spoznavanje svoje teškoće kao vlastite karakteristike, ne kao nedostatka, i to je temeljna pouka koja se spoznaje u odnosu prema tematici teškoća u razvoju. U trenutku kada dječak otkrije djevojčici u koju je zaljubljen svoju teškoću, ona prestaje biti preprekom i postaje samo jednom od njegovih osobina (Car-Mihec, 1998). Tada se događa i dječakov postupan izlazak iz sveopćega „sivila“, odnosno samootkrivenje vlastite uloge u društvu. Otkrivajući boje, dječak otkriva zapravo samoga sebe, spoznaje svoju ulogu, svoju boju u spektru raznih boja, odnosno u životu. Spoznaje da, unatoč teškoći, i on ima svoje mjesto u društvu te da je u redu biti drugačiji.

Na samome početku romana *Nemreš bit pametan* (2015) stoji posveta autorice Sonje Zubović: *Ovaj roman posvećujem „drugačijima“, sanjarima, svima onima koji su „stršali“ ma gdje bili, jedinstvenim i posebnim klincima što im ni jedna uniformirana izvrsnost nije do koljena* (Zubović, 2015: 4). Prepoznala je autorica važnost tematike teškoća u razvoju u književnosti za djecu i mlade, stoga piše roman u kojemu tematizira jednu od specifičnih teškoća učenja. Djeca sa specifičnim teškoćama učenja čine 5–10% djece školske populacije i vrlo su heterogena skupina, među kojima su učenici s teškoćama slušanja, mišljenja, govora, čitanja, pisanja i računanja (Zrilić, 2011). Odlučuje se autorica prikazati slučaj dječaka koji ima disleksiju i tako dati jedan novi pogled na tu teškoću. Riječ je, naime, o teškoći koja se manifestira sporim, netočnim čitanjem i slovkanjem, pri čemu dijete zamjenjuje slova koja slično zvuče ili izgledaju te ispušta slogove i dijelove riječi (Zrilić, 2011). Međutim, važno je naglasiti da disleksija nije intelektualna smetnja ili bolest, nego teškoća učenja vezana uz čitanje i pisanje koja se pojavljuje pod utjecajem organskih, psihičkih i socijalnih čimbenika vezanih uz rast, razvoj i sazrijevanje djeteta (Buljubašić i sur., 2012).

Fabula romana prezentirana je iz pet različitih perspektiva, odnosno pet pripovjedača daje svoj uvid iste stvarnosti. Jedinstvenim i duhovitim jezikom autorica pokazuje kako disleksija utječe i na osobu koja od nje pati i na njezinu okolinu. Protagonist kojega pratimo je šesnaestogodišnji Ivo koji ima disleksiju: *Kao prvo, Ivi se slova tresu stalno, i kad nema nastave, subotom, nedjeljom, praznikom i svaki dan! Jednostavno, uči drukčije i ne znači to da nije pametan, ne znači da nije pametniji od onih koji sve to mogu pročitati i naučiti bez trešnje slova, dapače* (Zubović, 2015: 27). Kada dijete urednih ili iznadprosječnih intelektualnih sposobnosti ne uspijeva ovladati vještinom čitanja, kao Ivo, tada to utječe na njegova školska postignuća i onemogućuje mu da ostvari svoje intelektualne kapacitete (Buljubašić i sur., 2012). Naglasak je u romanu, stoga, na realnome prikazu utjecaja disleksije na djetetov školski, ali i obiteljski život.

Škola i učenje Ivi predstavljaju problem; disleksija mu učenje čini jako zahtjevnim: *Na primjer, moram paziti da mi brojevi ne bježe iz kockica u matematičkoj bilježnici. Kad sam napet, nervozan ili umoran, to zna biti jako pojačano. Koliko god vježbao, uvijek mi se negdje nešto posklizne. Kažu da moram vježbati dvostruko više od drugih kako bih bio sigurniji* (Zubović, 2015: 92). Iako se pretpostavlja da svi odgojno-obrazovni djelatnici znaju što je disleksija i razumiju učenikove teškoće, često se događa da su općenito učenici sa specifičnim teškoćama učenja stigmatizirani kao lijeni, nemarni i nezainteresirani za školu (Zrilić, 2011). Javlja se, također, i problem ocjenjivanja takvih učenika, pri čemu brojni profesori nerealno postavljaju kriterije vrednovanja, što je prikazano i u romanu.

Osim što je osvijetlila kako se teškoće disleksije odražavaju na Ivin školski uspjeh, autorica u fabulu romana upliće niz drugih situacija kojima dočarava kako disleksija utječe i na obiteljske odnose. Roditelji neprestano brinu o tome hoće li Ivo proći razred i općenito o njegovoj budućnosti: – *Ne znam kako pomoći tom svom djetetu, tom divnom i čudesnom mladiću da se pronađe! Oh, neka mi Bog svemogući pomogne, samo da ne propadne, da ne zaglibi u neko loše društvo, da ne izgubi vjeru u sebe...* (Zubović, 2015: 28). Razumljivo, pokušavaju mu pomoći, ali često preispituju svoje postupke: – *Znaš, mamu i mene zbunjuje to što on ima disleksiju i zato ne znamo pomažemo li uvijek na dobar način. Ne možemo mama i ja učiti s njim* (Zubović, 2015: 58). S druge strane, brat Jura primjećuje da je Ivo zbog svoje teškoće uvijek u centru pozornosti, zbog čega se osjeća zapostavljenim u obitelji: *Zato, Jura dobije peticu iz grčkog, jedini u razredu, dobijem peticu iz kemije, jedini u razredu, osvojim treće mjesto na Županijskom natjecanju iz latinskog i sve je to očekivano, razumljivo i normalno* (Zubović, 2015: 83). Također, njemu je, kao odlikašu, teško shvatiti Ivin problem s učenjem: – *...Gle, tata, brat mi je,*

naravno da ću mu pomoći, ali on je... On je, kao što ti kažeš – tovar! Uopće ne znam formulu po kojoj bih nešto s njim postigao (Zubović, 2015: 58).

Roman osvjetljava i niz drugih životnih situacija, kao što su prve ljubavi, odnos polusestre i polubraće te odnos pomajke i kćeri. Iako je tematski složen, roman je pisan duhovitim jezikom svakodnevice i mladih. Može se reći da je autorica u romanu prikazala realnu sliku suvremene peteročlane obitelji djeteta s disleksijom, koja uključuje i povremene svađe dvojice braće, ali i obiteljsko zajedništvo u kojemu se problemi rješavaju razgovorom i ljubavlju. Potvrđuje se da se uz trud, volju i obiteljsku podršku može sve ostvariti.

Naslov romana *Hrvač* (2016) upućuje na Filipa, koji u prvome licu priča svoju priču o životu s cerebralnom paralizom, a radnja romana obuhvaća razdoblje od šestoga do kraja osmoga razreda osnovne škole. Autorica Melita Rundek preko njega progovara o vrijednostima poput upornosti, truda, zalaganja i ustrajanja te o tome kako treba njegovati te vrijednosti, naročito jer ih je suvremeno potrošačko društvo potpuno zanemarilo, stoga mladi bez ikakva truda i napora nastoje živjeti brzo, lako i unosno (Zalar, 2016). Hrvač Filip ne može tako živjeti čak i da hoće, nego se mora izboriti za svoje uspjehe.

Autorica Filipovu teškoću imenuje tek u osmome poglavlju romana, a do tada se samo nekoliko puta spominju njegovi teški koraci: *Koračam prema razredu. Koraci. Teški su, klimavi i nespretni* (Rundek, 2016: 11). Zbog tih se rečenica može posumnjati da postoji nekakva teškoća, ali osim toga čini se Filip kao posve prosječan dječak. Upravo je to i bila autoričina namjera, upozoriti da su djeca s teškoćama u razvoju puno manje drugačija nego što ljudi bez teškoća ponekad misle (Zalar, 2016). Dakle, u osmome se poglavlju saznaje i Filipova teškoća i njezin uzrok. Poznato je da cerebralnu paralizu uzrokuje oštećenje mozga u razvoju prije, tijekom ili nakon rođenja (Kostelnik i sur., 2004), a Filipove komplikacije sa zdravljem započinju neposredno nakon rođenja jer je rođen kao nedonošče, a kao posljedica krvarenja pojavila se cerebralna paraliza: *Dugo se nisu znale točne posljedice toga krvarenja, ali negdje s tri godine postavili su mi dijagnozu: cerebralna paraliza, spastičnog tipa, koja se očituje tako što su mi mišići stalno ukočeni. Kažu da to zapravo nije bolest, nego stanje. Stanje mišića s kojima se treba naučiti živjeti* (Rundek, 2016: 63). Upravo je spastična cerebralna paraliza najuobičajeniji tip cerebralne paralize, a podrazumijeva stanje ukočenosti, otežanoga pomicanja i pokretanja mišića i tijela (Kostelnik i sur., 2004). Filip zbog cerebralne paralize nema dobru ravnotežu te mu je hod zakrivljen i nesiguran, pri čemu mu koljena udaraju jedno u drugo. Također, prošao je nekoliko operacija, a u romanu je naglasak na dosad najtežoj operaciji koju mora proći. No, sve to ne umanjuje njegovu želju za životom jer je cerebralna paraliza za njega samo veliki izazov s kojim se mora hrvati, i u doslovnome i u prenesenome

značenju (Zalar, 2016): *Hrvam se s mračnim silama. Hrvam se da preživim. Ne odustajem. Vrijeme ide i prolazi. A ja se hrvam* (Rundek, 2016: 32).

Hrvanje se u romanu, međutim, odnosi i na sport kojim se Filip želi baviti. Rekreativna, razonoda i sport djeci s teškoćama u razvoju svakodnevno pridonose poboljšanju općega stanja organizma, samopotvrđivanju i uključivanju u društvenu zajednicu (Petrinović, 2014), a Filip se odlučuje za hrvanje, dakle za sport u kojemu će njegove fizičke mane još više doći do izražaja (Zalar, 2016). Dio likova u knjizi, a posebice majka, smatra ludošću da se takav dječak bavi upravo boričkim sportom, ali on, uporan, tvrdoglav i odgovoran, odlazi na sve treninge i sve okolnosti koje su protiv njega preokreće u svoju korist (Zalar, 2016). Hrvanje tako postaje važno u rehabilitacijskome smislu jer mu u društvu prijatelja i trenera svakodnevno istezanje mišića postaje manje dosadno. Hrvanje je i način Filipove socijalizacije – pruža mu osjećaj pripadnosti i ravnopravnosti s drugom djecom. Paradoksalni spoj dječaka s cerebralnom paralizom i boričkoga sporta na kraju rezultira pobjedama na natjecanjima i osvajanjem zlatnih medalja te, još važnije, rastom Filipova samopouzdanja i samoprihvatanja: *To mi je ustvari bilo najveće priznanje i najveća medalja. Jer sam se prvi u Europi, ja, Filip, cerebralac, upisao na hrvanje. I pobijedio sebe* (Rundek, 2016: 152).

U romanu je posebno naglašena podrška prijatelja dječaku s cerebralnom paralizom. Unatoč teškoći, Filip je prihvaćen u društvu vršnjaka, a on njihovu podršku prepoznaje i cijeni: *Ja volim svoje prijatelje. Stvarno ih volim. I ne znam kako bih prošao kroz sve to, kroz svoj život, da nema njih, njihovog navijanja i podrške* (Rundek, 2016: 84). Prijatelji uglavnom misle kako oni pomažu Filipu, međutim Zalar (2016) primjećuje kako Filip jednako tako pomaže i njima. Vrlo je važan i lik Filipove majke, koja je uz njega prošla najteže trenutke života, operacije i oporavke: – *Ti ne znaš kako je to stajati ispred sale za operaciju, a ne znati što ti je s djetetom. I tako tri puta jer je prošao tri operacije! (...) Da ne pričam o tome kako je bilo kad bi došao doma. Neprospavane noći, spavaš na rate od jauka, duša te boli. Ne znaš više kako da mu pomogneš, počneš luditi* (Rundek, 2016: 44–45). Razumljiva je, stoga, njezina početna reakcija neodobravanja treniranja hrvanja.

Treba istaknuti i odgojno-obrazovno okruženje u školi, odnosno u razredu. Naime, važna je osoba u Filipovu životu i njegov asistent (Sergej). Kako Filip nema teškoća u usvajanju odgojno-obrazovnoga sadržaja, naprotiv inteligentan je, asistent mu služi najprije zbog pomoći u kretanju i korištenju školskoga pribora na nastavi: *Ja slabije pišem rukom, ali sam svladao strojopis pa brzo tipkam na svom laptopu, koji mi dopuštaju koristiti u nastavi zbog teškoća. Stvarno brzo tipkam i sve stignem prepisati* (Rundek, 2016: 97).

Raquel Jaramillo Palacio autorica je romana *Čudo* (2016), romana u čijem je središtu August, dječak s mandibulofacijalnom disostozom, odnosno prirođenom malformacijom kostiju lubanje i lica (Međunarodna klasifikacija bolesti i srodnih zdravstvenih problema, 2012). Već se na početku romana shvaća da je August naizgled drugačiji od drugih: *Neću vam opisati kako izgledam. Kako god me zamišljali, situacija je vjerojatno još gora* (Palacio, 2016: 11), ali se u prvoj trećini romana saznaje točna dijagnoza i opis njegova lica (oči su mu spuštene i ispupčene, nema obrve ni trepavice, nos mu je neproporcionalno velik u odnosu prema licu, glava mu je udubljena sa strane, nema jagodične kosti, ima premalenu čeljusnu kost). Treba istaknuti da Augustove teškoće ne uključuju intelektualne teškoće i da je prije svega izgled njegova lica ono što ga razlikuje od drugih, što je naglašeno i u romanu: *...volio bih istaknuti da on nema posebne potrebe. Nije invalid, nije hendikepiran, a nije ni mentalno zaostao na bilo koji način...* (Palacio, 2016: 171). Radnja romana obuhvaća njegovu prvu školsku godinu – peti razred osnovne škole (do tada ga je zbog mnogo operacija poučavala majka kod kuće). Također, radnja romana ispričana je iz šest različitih perspektiva, a naglasak je na Augustu kao običnomu dječaku s neobičnim licem kojemu se život odlaskom u školu potpuno mijenja te na reakcijama i ponašanjima njegovih vršnjaka. Zahvaljujući izmjenama pripovjedačke instance (prijatelji, sestra), dobiva se uvid u subjektivna Augustova promišljanja o životu, ali i objektivan uvid u obiteljsko i školsko okruženje te Augustov odnos s vršnjacima.

Razvidno je da mu je u početku poprilično teško zbog načina kako ga drugi gledaju: *Virili su u mene iza svojih bilježnica, ili kad su mislili da ih ne gledam. Obilazili su me u širokom luku, kako se ne bi na bilo koji način sudarili sa mnom, kao da imam nekakav virus koji mogu pokupiti. Kao da je moje lice zarazno* (Palacio, 2016: 68). Roman prikazuje realno školsko okruženje u kojemu su učenici često izloženi različitim oblicima nasilja, od verbalnih preko fizičkih do emocionalnih: *To je bila „igra“ koja se, navodno, počela širiti od početka godine. Svatko tko slučajno dotakne Augusta, ima 30 sekundi da opere ruke ili nađe dezinfekcijsko sredstvo prije no što se zarazi „kugom“. Ne znam što se dogodi ako dobiješ „kugu“ jer nitko dosad nije dotaknuo Augusta, barem ne direktno* (Palacio, 2016: 128). No, u nizu negativnih osoba i događaja dogodit će se i „prepoznavanja“. Primjerice, Jack Will jedan je od vršnjaka koji uočava Augustove vrijednosti i kvalitete: *...sada kad ga poznajem, rekao bih da stvarno želim biti prijatelj s Augustom. (...) August se smije na sve moje šale i, na neki način, imam osjećaj da mu mogu sve reći. Kao pravom, dobrom prijatelju. Na primjer, da se svi dečki iz petog razreda poredaju iza zida i da moram izabrati onoga s kojim se želim družiti, izabrao bih Augusta* (Palacio, 2016: 151).

Zaboravljeni sin ili Andeo iz Omorine (2008) Mire Gavrana pripada tipu fikcionalnoga privatnog dnevnika, čija se funkcija ogleda u potrebi dnevničkoga subjekta da dnevničkim diskursom artikulira intimni autoportret. Autoportret je to Mislava, dvadesetogodišnjaka s intelektualnim teškoćama, zbog čega njegovo pripovijedanje simulira dječji diskurs. Iz njegovih se dnevničkih bilješki (zapisi od 14. lipnja 1986. do 18. studenoga 1986. godine) artikuliraju tematsko-problemske linije kao što su obitelj, okolina, problem egzistencije dječaka s teškoćama u razvoju i sl. (Dragun, 2016). Mislav na poticaj odgovajateljice Ane počinje pisati dnevnik, koji mu služi kao sredstvo prevladavanja tuge zbog odlaska iz Zagreba, ali i sredstvo prevladavanja nemogućnosti prilagodbe na biološku obitelj, u čemu se ogleda svojevrsna terapijska svrha dnevnika.

Radnja dnevnika, dakle, započinje Mislavovim povratkom biološkoj obitelji iz Zagreba, gdje od svoje pete godine boravi u specijaliziranoj ustanovi za osobe s teškoćama u razvoju. Na prvim se stranicama dnevnika iznosi podatak da je Mislav na intelektualnoj razini desetogodišnjaka, što ga prema Međunarodnoj klasifikaciji bolesti i srodnih zdravstvenih problema (2012) svrstava u kategoriju osoba s blagim, odnosno lakim intelektualnim teškoćama, koje, iako imaju određene teškoće u učenju, imaju razvijeno adaptivno ponašanje i sposobne su za rad i ostvarivanje socijalnih kontakata. Navedeno odgovara daljnjoj karakterizaciji Mislava kao osobe s lakim intelektualnim teškoćama. Gavran u dnevniku odlučuje progovoriti o problemu institucionalizacije djeteta s intelektualnim teškoćama, aktualizirajući tako podatak da su u Republici Hrvatskoj djeca s intelektualnim teškoćama najbrojnija skupina institucionalizirane djece s teškoćama u razvoju (Bouillet, 2014). Naime, postavljanje dijagnoze intelektualnih teškoća djetetu, u roditelja i cjelokupne obitelji može izazvati velike, iznenadne i dramatične promjene te vrlo burne emocionalne reakcije. Tada obitelj treba promijeniti svoj model i način ponašanja te konstruite razmišljanja kako bi se otvorile mogućnosti za nova i nepredviđena događanja (Davis, 1998). Mislavova obitelj na njegovu teškoću reagira na način da ga smješta u specijaliziranu ustanovu s navršenih pet godina, iz čega je razvidno da obitelj u tih pet godina nije uspjela kvalitetno proći proces prilagodbe i promijeniti svoje konstruite razmišljanja u odnosu prema njihovu djetetu s teškoćama. Ujedno, roditelji prešućuju ostaloj djeci da imaju brata, a kao razlog takvoga postupanja prepoznaje se tipična predrasuda suvremenoga društva. Roditelji žele zaštititi ostalu djecu tako da odrastaju u *zdravoj sredini* (Gavran, 2008: 32), bez opterećenja Mislavovom prisutnošću. Takva odluka za njih znači i preseljenje u selo Omorinu gdje ih nitko ne poznaje, odnosno ponovni idilični početak. Međutim, idila traje sve do trenutka Mislavova povratka u obitelj, pri čemu treba napomenuti da taj povratak nisu

inicirali roditelji, nego je Mislav jednostavno prestar za ostanak u ustanovi: *...odgojiteljica Ana je rekla dušo znaš da si prestar, da više ne možeš ovdje ostati* (Gavran, 2008: 7).

Nekada čvrsta, socijalno jezgrena zajednica, Mislavova se obitelj suočava s njegovim povratkom. Tada u obitelji kulminira pojava stida, pri čemu se ističe majka, koja je, kasnije se saznaje, inzistirala na smještanju Mislava u specijaliziranu ustanovu. To je potpuno suprotno navodima iz stručne literature i recentnih istraživanja, koji potvrđuju da su majke te koje većinom preuzimaju teret brige za dijete s teškoćama (Vukojević i sur., 2012). Ovdje, pak, majka Mislavovu teškoću doživljava kao veliki neuspjeh, štoviše kao prijetnju njihovu statusu u društvu. Brine se kako će ostali reagirati i pokušava ga što duže „skruti od sela“, a takvo se negativno razmišljanje realizira u društvu na istovjetan način. Društvo u obitelji prepoznaje negativnosti i povezuje ih s Mislavovom teškoćom (Piskač i Jurdana, 2013).

Upravo to malo selo Omorina opisano je bez imalo uljepšavanja. Selo nije prikazano kao mjesto socijalne bliskosti nasuprot velikomu gradu, što je uobičajeno u književnosti. Selo je Omorina, figurativno rečeno, inficirano predrasudama i stereotipovima (Dragun, 2016). Prepoznati je tako neugodne poglede okoline koje Mislav „osjeća na sebi“, neprihvatanje različitosti, podcjenjivanje, nedostatak razumijevanja i empatije. Sve to ima utjecaja kako na Mislava tako i na njegovu obitelj. Drugim riječima, Mislavova teškoća figurativno prelazi na cijelu obitelj zato što je obitelj sama tako i „odlučila“, odnosno od početka se negativno postavila prema Mislavovoj teškoći (Piskač i Jurdana, 2013). Seljani ih prestaju posjećivati, a brat i sestra suočavaju se s tipičnim adolescentskim reakcijama svojih vršnjaka. Takvo je ponašanje okoline jednim dijelom i posljedica Mislavove rane institucionalizacije i smještanja u umjetno stvorenu sredinu jer osobe, odrastajući i živeći u grupama sebi sličnih, ne nauče prepoznavati i uvažavati različitosti i vrijednosti osoba s invaliditetom i djece teškoćama u razvoju. Naprotiv, iz neznanja oblikuju prema njima niz predrasuda i u skladu se s njima i ponašaju (Zrilić, 2011).

Nadalje, s obzirom na procjenu sposobnosti djeteta s intelektualnim teškoćama, u Mislavovih je roditelja moguće prepoznati i podcjenjivanje i precjenjivanje djetetovih sposobnosti. S jedne strane, majka ne vjeruje u sposobnosti svojega sina pa mu ograničava kretanje, primjerice zabranjuje mu odlazak u trgovinu. S druge strane, Mislavova majka, odbijajući i dalje njegovu dijagnozu, pokušava prije svega drugima, a potom i sebi, dokazati da Mislav može i zna mnogo više, pa precjenjuje njegove sposobnosti: *...mama je govorila pokazat ću ja svima da ti nisi lud, da i ti imaš inteligenciju, pokazat ću ja svima da su oni krivi što te nisu dobro naučili, nisi ti toliko retardiran koliko su oni utvrdili...* (Gavran, 2008: 23). Takva se reakcija može shvatiti kao

svojevrstan obrambeni mehanizam roditelja, koji se nadaju da je takvo stanje prolazno i da će dijete ozdraviti. Međutim, ni podcjenjivanje ni precjenjivanje sposobnosti ne pridonosi razvoju odgovarajućih sposobnosti, vještina i navika djeteta s intelektualnim teškoćama, stoga je potrebno pravilno upoznati djetetove kompetencije i svoje djelovanje prilagoditi njima. Dijete mora živjeti s teškoćama kakve jesu, a obitelj će mu pomoći tako da prihvati realnost teškoća najbolje što može.

Razvidno je da se osjećaj krivnje u Mislavovih roditelja razvija kao okrivljavanje drugih i samookrivljavanje. Otac i majka suprotnih su stajališta u vezi s Mislavovim povratkom u obitelj. Majka je suzdržana i previše brine za mišljenja drugih, zbog čega se osjećaj krivnje u nje može protumačiti kao žaljenje zbog Mislavova povratka i narušavanja obiteljske idile: *...i mama je rekla tati vidiš li da je sve krenulo naopako otkako je on došao u kuću...* (Gavran, 2008: 32). Suprotno majci, u oca se prepoznaje okrivljavanje majke jer je nametnula ideju o smještanju Mislava u specijaliziranu ustanovu te ujedno i samookrivljavanje što je na to pristao: *Tata je viknuo kako možeš tako govoriti, kako možeš tako o našem djetetu, sramota je što nije stalno bio s nama, do groba neću sebi oprostiti što sam pristao na tvoje glupe ideje o čuvanju Dubravke i Nikole u zdravoj sredini, jer to što Mislav nije bio s nama, to je bolesno...* (Gavran, 2008: 32).

4. Recepcija proze o teškoćama u razvoju

4.1. Terensko istraživanje – nacrt istraživanja

Osmišljeno je terensko istraživanje na uzorku djece – učenika od petih do osmih razreda osnovne škole na temelju kojeg se nastojalo ispitati koliko poznaju prethodno interpretirane romane i dnevnik koji tematiziraju teškoće u razvoju. Uz poznavanje tekstova, nastojali su se ispitati i stupanj razumijevanja lika i njegovih teškoća te procjena korisnosti informacija o teškoćama u razvoju dobivenih čitanjem dijela¹ predložaka. Istraživanje je namijenjeno osnovnoškolskoj skupini viših razreda kao dobnoj skupini koja odgovara dobi protagonista, iako ni dobno nepreklapanje nije presudno (primjerice Mislava iz *Zaboravljenog sina ili anđela iz Omorine*).

¹ Za potrebe istraživanja, a na poticaj predmetnog nastavnika, čitani su dijelovi svih predložaka (lektirno se rade samo *Čudo* i *Zaboravljeni sin ili Anđeo iz Omorine*).

4.2. Opis uzoraka

Podatci su se prikupljali tijekom drugoga polugodišta školske godine 2021./2022. tehnikom *licem u lice* uz prisutnoga ispitivača. Istraživanjem je obuhvaćeno stotinu ispitanika, učenika dviju osnovnih škola. Rezultati su analizirani u SPSS programu. U istraživanju su analizirane tri ključne varijable razlikovanja: dob, rodna kategorija i samoprocjena zainteresiranosti za čitanje.

Tablica 1. Opis uzorka po mjestima prikupljanja podataka i broju ispitanika

	Škola	Broj ispitanika	%
Ispitanici	OŠ Mladost, Osijek	50	50,00 %
	OŠ Tenja, Tenja	50	50,00 %
	Ukupno	100	100,00 %

Podaci su prikupljeni u Osječko-baranjskoj županiji, u Osnovnoj školi Tenja u Tenji te Osnovnoj školi Mladost u Osijeku. Iz predočene je tablice (1) vidljivo kako je u istraživanju sudjelovalo stotinu ispitanika. Istaživanje je bilo ravnomjerno usmjereno, sudjelovalo je 50 ispitanika (50,00%) u jednoj te 50 ispitanika (50,00%) u drugoj školi.

Tablica 2. Opis uzorka po dobi i rodu

Dob		Rod		Ukupno
		muški	ženski	
11	Broj ispitanika	3	5	8
	%	7,32%	8,47%	8,00%
12	Broj ispitanika	9	14	23
	%	21,95%	23,73%	23,00%
13	Broj ispitanika	13	13	26
	%	31,71%	22,03%	26,00%

14	Broj ispitanika	10	19	29
	%	24,39%	32,20%	29,00%
15	Broj ispitanika	6	8	14
	%	14,63%	13,56%	14,00%
Ukupno	Broj ispitanika	41	59	100
	%	100,00%	100,00%	100,00%

U istraživanju je promatrana dob. Kao što je vidljivo iz tablice (2), najmlađi su ispitanici jedanaestogodišnjaci, koji su najmanje zastupljeni (8,00%). Najviše je ispitanika u dobi od četrnaest godina (29,00%), a najstariji su ispitanici petnaestogodišnjaci (14,00%). Vidljivo je kako su ispitanice zastupljenije od ispitanika; istraživanju je pristupilo 59 djevojčica (59,00%) i 41 dječak (41,00%).

Tablica 3. Opis uzorka prema sklonosti čitanju

		Broj ispitanika	%
Sklonost čitanju	uopće me ne zanima	7	7,00%
	ne zanima me	14	14,00%
	niti me zanima, niti me ne zanima	24	24,00%
	zanima me	38	38,00%
	izrazito me zanima	17	17,00%
	Ukupno	100	100,00%

Ispitanici su sklonost čitanju izrazili tvrdnjama: *uopće me ne zanima* 7,00%, *ne zanima me* 14,00%, *niti me zanima, niti me ne zanima* 24,00%, *zanima me* 38,00%, *izrazito me zanima* 17,00%. Vidljivo je kako je najmanje onih koje čitanje uopće ne zanima, a najviše onih koje čitanje zanima.

Tablica 4. Suodnos između sklonosti čitanja i rodne odrednice uzorka

			Rod		Ukupno
			muški	ženski	
Sklonost čitanju	uopće me ne zanima	Broj ispitanika	6	1	7
		%	14,63%	1,69%	7,00%
	ne zanima me	Broj ispitanika	3	11	14
		%	7,32%	18,64%	14,00%
	niti me zanima, niti me ne zanima	Broj ispitanika	15	9	24
		%	36,59%	15,25%	24,00%
	zanima me	Broj ispitanika	12	26	38
		%	29,27%	44,07%	38,00%
	izrazito me zanima	Broj ispitanika	5	12	17
		%	12,20%	20,34%	17,00%
Ukupno		Broj ispitanika	41	59	100
		%	100,00%	100,00%	100,00%

Samoprocjena zainteresiranosti za čitanje mjerena je na Likertovoj pet-stupnjevanoj ljestvici, gdje prvi stupanj označava odsutnost bilo kakve zainteresiranosti, a posljednji, peti, potpunu zainteresiranost. Iz tablice je vidljivo kako najveći broj ispitanika čitanje zanima (38,00%). Taj podatak, promatran u odnosu na rodnu kategoriju, kazuje kako je među njima 29,27% dječaka, a 44,07% djevojčica. Od 7,00% onih koje čitanje uopće ne zanima, 14,63% je dječaka, a 1,69% djevojčica. Također, 20,34% djevojčica čitanje izrazito zanima, dok je takvih među dječacima 12,20%.

4.3. Upitnik

Za istraživanje je osmišljen upitnik koji se, uz podatke o razredu, dobi, školi, spolu i procjeni sklonosti čitanju, sastojao od triju pitanja kojima su ispitanici trebali odrediti: jesu li od prije upoznati s prozom koja govori o istoj/

sličnoj temi, stupanj saživljenosti/poistovjećivanja s likom te ocijeniti koliko se predodžba o teškoćama u razvoju podudara s njihovim pretpostavkama o problemu prije čitanja predloška te korisnosti informacija tijekom čitanja (i razmjenom mišljenja nakon čitanja). Upitnik je donosio naslov u odnosu prema pročitanoj predlošku, svaka je skupina čitala roman/dnevnik u kojoj je promatrana jedna teškoća, tj. svaki je naslov/teškoću promatralo 20 ispitanika. Rezultati su promatrani skupno.

4.4. Rezultati statističke analize i njihova interpretacija

4.4.1. Recepcija romana *Bijeli klaun, Nemreš bit pametan, Hrvač, Čudo* i dnevnika *Zaboravljeni sin ili Anđeo iz Omorine*

Ispitanici (osnovnoškolci) pokazali su zanimanje za *Bijelog klauna, Nemreš bit pametan, Hrvača, Čudo* i *Zaboravljenog sina ili Anđela iz Omorine*. Samoprocjena čitanja dobivena analizom prvoga dijela upitnika potvrđena je i distribucijom odgovora u dijelu upitnika koji se odnosio na sam književni predložak.

Tablica 5. Procjena upoznati s prozom o teškoćama u razvoju

Roman/dnevnik				
			Razred	Ukupno
			5.–8.	
<i>Bijeli klaun, Nemreš bit pame- tan, Hrvač, Čudo, Zaboravljeni sin ili Anđeo iz Omorine</i>	roman/dnevnik uopće mi nije poznat	Broj ispitanika	58	58
		%	58%	58%
	roman/dnevnik mi je samo djelo- mično poznat	Broj ispitanika	21	21
		%	21%	21%
	roman/dnevnik mi je poznat	Broj ispitanika	21	21
		%	21%	21%
Ukupno		Broj ispitanika	100	100
		%	100,00%	100,00%

Upoznatost s romanima i dnevnikom promatrana je prema tvrdnjama *roman/dnevnik mi uopće nije poznat, roman/dnevnik mi je samo djelomično poznat te roman/dnevnik mi je poznat*. Najveći broj ispitanika iskazuje nepoznatost 58,00%, djelomičnu upoznatost pokazuje 21,00%, a upoznatost s romanom/dnevnikom potvrđuje 21,00% ispitanika.

Tablica 6. Procjena saživljenosti/poistovjećivanja s likom

<i>Bijeli klaun, Nemreš bit pametan, Hrvač, Čudo, Zaboravljeni sin ili Anđeo iz Omorine</i>				
			Razred 5.–8.	Ukupno
dječak (<i>Bijeli klaun</i>), Ivo (<i>Nemreš bit pametan</i>), Filip (<i>Hrvač</i>), August (<i>Čudo</i>), Mislav (<i>Zaboravljeni sin ili Anđeo iz Omorine</i>)	mogu se saživjeti/poistovjetiti s likom	Broj ispitanika	20	20
		%	20%	20%
	mogu se samo djelomično saživjeti/poistovjetiti s likom	Broj ispitanika	52	52
		%	52%	52%
	ne mogu se saživjeti/poistovjetiti s likom	Broj ispitanika	28	28
		%	28%	28%
	Ukupno		Broj ispitanika	100
			%	100,00%

Iako su u istraživanje uključeni ispitanici koji nemaju teškoće u razvoju, htjelo se ispitati mogu li izraziti saživljenost, tj. mogu li se poistovjetiti s likom. Saživljenost s likom ocijenjena je prema tvrdnjama *mogu se saživjeti/poistovjetiti s likom* 20,00%, *mogu se samo djelomično saživjeti/poistovjetiti s likom* 52,00% te *ne mogu se saživjeti/poistovjetiti s likom* 28,00%. Najveći broj ispitanika odlučio se za djelomičnu saživljenost/poistovjećivanje s likom, što se i moglo očekivati s obzirom na temu (teškoće).

Tablica 7. Procjena saživljenosti/poistovjećivanja s likom u odnosu na rod

<i>Bijeli klaun, Nemreš bit pametan, Hrvač, Čudo, Zaboravljeni sin ili Anđeo iz Omorine</i>					
			Rod		Ukupno
			muški	ženski	
dječak (<i>Bijeli klaun</i>), <i>Ivo</i> (<i>Nemreš bit pametan</i>), <i>Filip</i> (<i>Hrvač</i>), <i>August</i> (<i>Čudo</i>), <i>Mislav</i> (<i>Zaboravljeni sin ili Anđeo iz Omorine</i>)	mogu se saživjeti/ poistovjetiti s likom	Broj ispitanika	9	11	20
		%	21,95%	18,64%	20,00%
	mogu se samo djelomično saživjeti/ poistovjetiti s likom	Broj ispitanika	14	38	52
		%	34,15%	64,41%	52,00%
	ne mogu se saživjeti/ poistovjetiti s likom	Broj ispitanika	18	10	28
		%	43,90%	16,95%	28,00%
	Ukupno	Broj ispitanika	41	59	100
		%	100,00%	100,00%	100,00%

Stupanj saživljenosti/poistovjećivanja s likom promatran je i u odnosu na rodnu kategoriju. Djelomičnu saživljenost/poistovjećivanje potvrdilo je 34,15% dječaka i 64,41% djevojčica. Takav je rezultat pomalo neočekivan, stoga što su protagonisti u svim promatranim naslovima zapravo muški likovi – dječaci.

Tablica 8. Procjena podudaranja predodžbe o teškoćama u razvoju s vlastitom predodžbom o teškoći prije čitanja teksta

<i>Bijeli klaun, Nemreš bit pametan, Hrváč, Čudo, Zaboravljeni sin ili Anđeo iz Omorine</i>				
			Razred	Ukupno
			5.–8.	
akromatopsija, disleksija, cerebralna paraliza, mandibulofacijalna disostoza, intelektualne teškoće	podudara se s mojom predodžbom o teškoćama prije čitanja romana/dnevnika	Broj ispitanika	17	17
		%	17%	17%
	podudara se djelomično s mojom predodžbom o teškoćama prije čitanja romana/dnevnika	Broj ispitanika	21	21
		%	21%	21%
	ne podudara se s mojom predodžbom o teškoćama prije čitanja romana/dnevnika	Broj ispitanika	62	62
		%	62%	62%
Ukupno		Broj ispitanika	100	100
		%	100,00%	100,00%

Iz distribucije odgovora o podudaranju predodžbe o teškoćama u razvoju s vlastitom predodžbom o teškoći prije čitanja teksta vidljivo je kako 62,00% ispitanika ne iskazuje podudarnost predodžbe o teškoći prije pročitana romana/dnevnika. Djelomičnu podudarnost pokazuje 21,00% ispitanika, dok se s tvrdnjom *podudara se s mojom predodžbom o teškoćama prije čitanja romana/dnevnika* slaže 17,00% ispitanika. Velika nepodudarnost najvećim se dijelom odnosi na termin mandibulofacijalne disostoze za koji su se ispitanici izjasnili da se nisu nikada s njim susreli, a o kojemu je riječ je u romanu *Čudo*².

² Ipak, nekolicina ispitanika u razgovoru spominje film *Wonder* (redatelja Stephena Chboskya iz 2017. godine) kao jedini susret s mandibulofacijalnom disostozom, tj. prirođenom malformacijom kostiju lubanje i lica, a koji je zapravo ekranizacija romana *Čudo*. Dakle, ispitanici ne poznaju termin, već stanje upravo zbog filmskoga predloška.

Tablica 9. Procjena podudaranja predodžbe o teškoćama u razvoju s vlastitom predodžbom o teškoći prije čitanja teksta s obzirom na rod ispitanika

Bijeli klaun, Nemreš bit pametan, Hrvač, Čudo, Zaboravljeni sin ili Anđeo iz Omorine					
			Rod		Ukupno
			muški	ženski	
akromatopsija, disleksija, cerebralna paraliza, mandibulofacijalna disostoza, intelektualne teškoće	podudara se s mojom predodžbom o teškoćama prije čitanja romana/ dnevnika	Broj ispitanika	8	9	17
		%	19,51%	21,95%	41,46%
	podudara se djelomično s mojom predodžbom o teškoćama prije čitanja romana/ dnevnika	Broj ispitanika	7	14	21
		%	17,07%	23,73%	21,00%
	ne podudara se s mojom predodžbom o teškoćama prije čitanja romana/ dnevnika	Broj ispitanika	26	36	62
		%	63,41%	61,02%	62,00%
Ukupno		Broj ispitanika	41	59	100
		%	100,00%	100,00%	100,00%

Stupanj podudarnosti predodžbe o teškoćama u razvoju s vlastitom predodžbom o teškoći prije čitanja teksta promatran je i u odnosu na rodnu kategoriju, a rezultat podudarnosti u korist je djevojčica 21,95%. Djevojčice, njih 61,02%, iskazuju nepodudarnost s vlastitom predodžbom o teškoćama prije čitanja romana/dnevnika.

Tablica 10. Procjena korisnosti dobivenih informacija o djeci s teškoćama u razvoju

<i>Bijeli klaun, Nemreš bit pametan, Hrvač, Čudo, Zaboravljeni sin ili Anđeo iz Omorine</i>				
			Razred	Ukupno
			5.–8.	
informacije o teškoćama	uopće nisu korisne	Broj ispitanika	3	3
		%	3,00%	3,00%
	uglavnom korisne	Broj ispitanika	16	16
		%	16,00%	16,00%
	posve korisne	Broj ispitanika	81	81
		%	81,00%	81,00%
Ukupno		Broj ispitanika	100	100
		%	100,00%	100,00%

Korisnost informacija o djeci s teškoćama u razvoju opisanima u romanima i dnevniku pokazala se kroz distribuciju odgovora kao *uopće nisu korisne* 3,00%, *uglavnom korisne* 16,00% te *posve korisne* 81,00%. Ispitanici, dakle, u velikom broju potvrđuju statistički (anketno), ali i razgovorom nakon provedenog istraživanja kako mnogo toga o teškoćama u razvoju, kao što su akromatopsija, disleksija, cerebralna paraliza, mandibulofacijalna disostoza i intelektualne teškoće, nisu znali i kako im je ono što su pročitali korisno.

4.5. Rezultati u odnosu na istraživanje recepcije proze o teškoćama u razvoju

Cilj je istraživačkoga dijela rada, na temelju rezultata ankete, bio ispitati jesu li ispitanici od prije upoznati s romanima *Bijeli klaun, Nemreš bit pametan, Hrvač, Čudo* i dnevnikom *Zaboravljeni sin ili Anđeo iz Omorine* koji govore o teškoćama u razvoju. Ispitivala se saživljenost/poistovjećivanje s likom, ocjenjivalo se koliko se predodžba o teškoćama u razvoju podudara s njihovim pretpostavkama o teškoćama prije čitanja teksta i procjenjivala se korisnost informacija o teškoćama u razvoju dobivenih iz predložaka, tj. nakon čitanja književnoga predloška. U istraživanje su bili uključeni ispitanici od jedanaest do petnaest godina, a među ispitanicima bilo je više djevojčica. Ispitanici su se u samoprocjeni sklonosti čitanju ocijenili u najvećem broju

tvrdnjom da ih čitanje zanima. Veću sklonost čitanju u odnosu na rod pokazale su djevojčice. Procjena upoznatosti s prozom koja problematizira teškoće u razvoju u velikoj mjeri pokazuje da ispitanici nisu upoznati s takvom prozom (58,00%). S likom se može (vjerojatno i kroz opisane događaje, većinom su to obiteljski i školski događaji) poistovjetiti velik broj ispitanika. U procjeni korisnosti informacija o djeci s teškoćama u razvoju, ispitanici pokazuju da su im posve korisne (81,00%). Istraživanje potvrđuje opravdanost pretpostavke o djeci koja još uvijek nisu upoznata s tekstovima, u ovome slučaju romanima i dnevnikom, koji problematiziraju teškoće u razvoju te da i naslovno istaknuta sintagma *upoznatost* nije dovoljna, dok je korisnost dobivenih informacija o djeci s teškoćama u razvoju velika.

Zaključno

Rasprava o teškoćama u razvoju nužno podrazumijeva interdisciplinarn pristup kako bi se ostvarila što sveobuhvatnija analiza tematike. Naslov *Upoznatost s teškoćama...* sugerirao je upoznavanje i sa zakonskim aktima te pravilnicima koji su poslužili u radu za sveobuhvatnije razumijevanje teme. U radu se priklonilo rješenju međunarodne zajednice osoba s invaliditetom da se za odrasle osobe koristi termin *osobe s invaliditetom*, a za djecu, pak, termin *djeca s teškoćama u razvoju*. Takvo terminološko određenje odražava stav društva prema osjetljivim skupinama.

Kako središte rada čini analiza teškoća u razvoju kao tematike u književnosti za djecu i mlade, tako je najprije, radi aktualizacije rada, prikazan kontekst suvremenoga društva u kojemu su osobe s invaliditetom i djeca s teškoćama u razvoju tek krajem 20. stoljeća prepoznati kao skupine koje zahtijevaju veću pozornost. Za potrebe je rada promatrano pet naslova: *Bijeli klaun*, *Nemreš bit pametan*, *Hrvač*, *Čudo* i *Zaboravljeni sin ili Anđeo iz Omorine*. Za razumijevanje je tekstova bilo važno korištenje relevantne literature iz područja pedagogije, psihologije i medicine, a analiza i interpretacija naslova pokazala je da je u djelima razvidno tematiziranje i nekih vrsta teškoća u razvoju s kojima se ne susrećemo često (kao što je mandibulofacijalna disostoza tj. prirođena malformacija kostiju lubanje i lica). Analiza pokazuje kako književni tekst dotiče sve aspekte realnoga života djece s teškoćama u razvoju. Uz glavne karakteristike djece s teškoćama u razvoju, dominiraju dva temeljna okruženja – obiteljsko okruženje (odnosi i osjećaji članova obitelji prema djetetu s teškoćama u razvoju) te školsko okruženje i (ne)prihvaćenosti u društvu vršnjaka zbog teškoće. Na kraju treba istaknuti da je cilj istraživačkoga dijela rada ostvaren – pokazao je nedovoljno bavljenje takvim tipom teksta te se očekuje naglašenije bavljenje istim.

Literatura

Izvori:

- Gavran, M. (2008). *Zaboravljeni sin ili Anđeo iz Omorine*. Zagreb: Mozaik knjiga.
- Miloš, D. (2006). *Bijeli klaun*. Zagreb: Meandar.
- Palacio, R. J. (2016). *Čudo*. Zagreb: Fokus komunikacije.
- Rundek, M. (2016). *Hrvač*. Zagreb: Alfa.
- Zubović, S. (2015). *Nemreš bit pametan*. Zagreb: Hrvatsko društvo književnika za djecu i mlade.

Teorijska literatura:

- Benjak, T. (2017). *Izvyješće o osobama s invaliditetom u Republici Hrvatskoj* [sur. Natalie-Tanja Petreski, Vesna Štefančić, Martina Ivanić, Manuela Radošević, Zlata Vejzović]. Zagreb: Hrvatski zavod za javno zdravstvo.
- Bouillet, D. (2014). *Nevidljiva djeca – od prepoznavanja do inkluzije*. Zagreb: Ured UNICEF-a za Hrvatsku.
- Car-Mihec, A. (1998). „Odrastanje u svijetu boja“. *Odrastanje u zrcalu suvremene književnosti za djecu i mladež* [ur. Ranka Javor]. Zagreb: Knjižnice grada Zagreba, str. 74–81.
- Davis, H. (1998). *Pomozimo bolesnoj djeci: priručnik za roditelje kronično bolesne djece ili djece s teškoćama u tjelesnom ili duševnom razvoju*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Deklaracija o pravima osoba s invaliditetom. *Narodne novine*, br. 47/05. Preuzeto s https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2005_04_47_911.html (14. srpnja 2022.).
- Dragun, D. (2016). *Dnevnička proza u hrvatskoj književnosti za djecu i mlade*. Osijek: Ogranak Matice hrvatske u Osijeku.
- Hranjec, S. (1998). *Hrvatski dječji roman*. Zagreb: Znanje.
- Hranjec, S. (2006). *Pregled hrvatske dječje književnosti*. Zagreb: Školska knjiga.
- Jukić, R. (2013). „Moralne vrijednosti kao osnova odgoja“. *Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja*, Vol. XI, No. 3, str. 401–416.
- Kobeščak, S. (2000). „Što je inkluzija?“. *Dijete, vrtić i obitelj: Časopis za odgoj i naobrazbu predškolske djece namijenjen stručnjacima i roditeljima*, Vol. 6, No. 21, str. 23–25.

- Lansdown, G. (2011). *Vidi me, čuj me: vodič za uporabu Konvencije UN-a o pravima osoba s invaliditetom i promicanje prava djece* [prev. Slavena Špalj]. Ured UNICEF-a za Hrvatsku.
- *Međunarodna klasifikacija bolesti i srodnih zdravstvenih problema: deseta revizija, svezak 1. – drugo izdanje*. 2012. Zagreb: Hrvatski zavod za javno zdravstvo. Preuzeto s http://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/44081/9789241547666_hrv.pdf;jsessionid=1690D80BEDAD9CFD5F8AF84938AEA8F4?sequence=1 (22. srpnja 2018.).
- *Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje*. (2010). Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa. Preuzeto s http://www.azoo.hr/images/stories/dokumenti/Nacionalni_okvirni_kurikulum.pdf (14. srpnja 2022.).
- Petrinović, L. (2014). „Sport osoba s invaliditetom“. *Kineziološke aktivnosti i sadržaji za djecu, učenike i mladež s teškoćama u razvoju i ponašanju te za osobe s invaliditetom: zbornik radova 23. ljetne škole kineziologa Republike Hrvatske* [ur. Vladimir Findak]. Zagreb: Hrvatski kineziološki savez, str. 47–56.
- Piskač, D. Jurdana V. (2013). „Literarni doprinosi inkluziji“. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, Vol. 49, No. Supplement, str. 173–183.
- Pravilnik o osnovnoškolskom i srednjoškolskom odgoju i obrazovanju učenika s teškoćama u razvoju. *Narodne novine*, br. 24/15. Preuzeto s https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2015_03_24_510.html (14. srpnja 2022.).
- Programsko usmjerenje odgoja i obrazovanja predškolske djece. *Glasnik Ministarstva prosvjete i kulture*, br. 7/8, 1991. Preuzeto s https://mzo.hr/sites/default/files/migrated/programsko_usmjerenje_odgoja_i-obrazovanja_predskolske_djece.pdf (14. srpnja 2022.).
- Sekulić-Majurec, A. (1988). *Djeca s teškoćama u razvoju u vrtiću i školi*. Zagreb: Školska knjiga.
- UNICEF. 2013. *Stanje djece u svijetu 2013. [sažetak]: Djeca s teškoćama u razvoju*. Preuzeto s https://www.unicef.hr/wp-content/uploads/2015/09/Djeca_s_teskocama_HR_6_13_w.pdf (14. srpnja 2022.).
- Zakon o Hrvatskom registru o osobama s invaliditetom. *Narodne novine*, br. 64/01. Preuzeto s https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2001_07_64_1049.html (14. srpnja 2022.).
- Zalar, D. (2016). „Pogovor: Hrvač sada i uvijek“. *Hrvač* [autor Melita Rundek]. Zagreb: Alfa.

- Zima, D. (2011). *Kraći ljudi: povijest dječjeg lika u hrvatskom dječjem romanu*. Zagreb: Školska knjiga.
- Zrilić, S. (2011). *Djeca s posebnim potrebama u vrtiću i nižim razredima osnovne škole: priručnik za roditelje, odgojitelje i učitelje*. Zadar: Sveučilište u Zadru.

**Dragica DRAGUN &
Ivana KURILJ**

FAMILIARITY WITH THE PROSE ON DEVELOPMENTAL DIFFICULTIES IN CHILDREN'S LITERATURE

The paper examines developmental difficulties as a topic in children's literature. Basic terms and legal acts related to developmental difficulties are introduced. The novels *White Clown (Biela Klan)*, *You Can't Be Smart (Names bit paeon)*, *The Wrestler (Hvar)*, *Wonder (Kudo)* and the diary *The Forgotten Son or Angel from Comorian (Zaboravljeni sin ili Anđeo iz Omorine)* are studied, i.e. several difficulties are observed – achromatopsia (monochromacy), dyslexia, cerebral palsy, mandibulofacial dysostosis (congenital malformation of the bones of the skull and face) and intellectual difficulties. The aim of the research part of the paper, based on the survey results, is to examine whether the respondents (children) are already familiar with the novels and the diary that talk about the title topic (developmental difficulties), the degree of identification with the character, whether the ideas about developmental difficulties coincide with their assumptions about the health problem before reading the text, and the usefulness of information about developmental difficulties obtained from literary works. The research confirms the justification of the hypothesis on children who are still not familiar with this kind of *Otherness* and the usefulness of the information on the difficulties they received from the literary text.

Keywords: *children's literature, research, novel, developmental difficulties, legal acts*